

MÉREGDRÁGA BAKLÖVÉS

Az öröm és büszkeség érzése kerít hatalmába, valahányszor városunk szellemi életének legfrissebb termését vehetem kezembe. Még nagyobb az örööm, ha az a termés olyan reprezentatív, gondozott formában jelenik meg, mint a legutóbbi, a szabadkai villanytelep és villamosvasút fennállásának, európai mérceökkel mérve is jelentős 75. évfordulójára készült könyv. (1896—1971, *Elektrovojevodina, Subotica-trans*, 75. Subotica 1972) Róla mindjárt az első tekintetre látszik, hogy nem sajnálták a költségeket és így finom papíron, rengeteg képpel, fehér vászonkötésben, megnyerő külsővel, négyszáz (!) oldalon (és ízléstelen jelvénnel a borítóján) bocsáthaták a közönség elé.

Az új könyv okozta örömhöz természetesen csatlakozik a kíváncsiság és annak a kívánása, hogy a formai, esztétikai élményt egy hasonlóan magas színvonalú tartalom megerősítse, tartóssá tegye. Ezt kívántam csendben, amikor megzigzegtettem ujjaim között a finom sima lapokat. Akkor még azzal a szándékkal fogtam hozzá a bevezető, történeti — hozzám legközelebb álló — rész olvasásához, hogy a szép könyvet be fogom mutatni az Üzenet olvasóinak is.

Később azonban megdöbbenő dolgokat tapasztaltam; olyanokat, amelyeket nem lehet szó nélkül hagyni.

Igy alakult át a tervezett ismertetés elmélkedő kifakadássá, megtűzdelve néhány ide vágó problémával.

*

A tudományos kritikát meglehetősen nehéz műfajnak tartom. Nagy felkészülést, részlettanulmányokat, aránytalanul sok időt követel.

Van azonban ennél a kritikánál számomra nehezebb feladat is: a légből kapott, de a tudományosság igényével összeszerkesztett irományok átrostálása.

Bölcs és minden tekintetben hasznos gyakorlat ügyet sem vetni a nagyképű tájékozatlanság, a butaság vagy a rejtett törekvések megnyilvánulásaira. Mert ha szívünkre vennénk, válaszra méltatnánk a világon megjelenő fércmunkákat, óhatatlanul magunk is eltévednénk, indulatok ingoványos talajára sodródnánk; olyan ösvényeken találnánk magunkat, amelyek nagyon távol esnek a komoly tudományos munka világos és áttekinthető útjaitól.

Mit kell azonban tennünk akkor, ha utazás közben történetesen olyan sziklák gördülnek elénk, amelyeket semmiképpen ki nem kerülhetünk? Vagy ha mi ki is kerülhetnénk, de jól tudjuk, hogy a mögöttünk jövő, kevésbé tapasztaltak biztosan rájuk futnak és karambolt szenvednek? Biztosan nem fogunk ölbe tett kézzel merengeni.

Érzem, hogy elveimmel nem cselekszem teljesen összhangban, amikor egy olyan művet bírállok, amelynek csak egy kisebb részét tanulmányoztam át. Mentésemül tudom azonban felhozni azt, hogy írásom nem is kritika, hanem a legjobb szándéktól vezérelt megjegyzés, amelyet egy régen idejett múlt, rossz gyakorlat hordozóihoz, művelőihez *egyoldalúan* intézek. A jobb megértés végett ki óhajtom említeni az alábbi tényeket:

1) Nem vagyok a szó szokványos értelmében történész, és a kultúrtörténeti problémákat csak annyira érdekelnek, mint akármelyik más értelmes szabadkai polgárt.

2) Egy kisebb rész görbe túlkén keresztül szemlélem az egészet, nem tagadom, de az biztos, hogy minden lánc olyan erős, amilyen a leggyengébb szeme. Ha rögtön rátapintok a törékeny pontra, nincs okom feszegetni, végigpróbálgatni a többi szemet is. Továbbá — fontos — a polémia alapját képező könyvnek sok szerzője van ugyan, de az egyes fejezetek nincsenek a szerzők részéről szignálva. Ebből az következik, hogy a szerzői munkaközösség tagjai egyetértenek az egyes társszerzők álláspontjaival és megállapításaisal; igen, ez következik, habár szeretném hinni, sőt hiszem is, hogy ez az eset csak elméletben áll fenn. Az egyes szerzők és az ünnepi bevezetők írói nem ismerték az egészet és a hibákért inkább a szerkesztőket terheli a felelősség.

3) Az emlékkönyv várostörténeti bevezetője csak egy újabb olyan íromány, amelyik egy sor korábban megjelent, megkérdőjelezhető írással áll rokonságban. Ezek közül kritikákat, sajnos, csak a legutóbbiról olvashattunk (Üzenet 1971. 2.). Más szóval: nem elszigetelt jelenség ellen emelem fel szavam, hanem egy olyan gyakorlat ellen, amelyre egy cseppet sem lehetünk büszkék, amely a városunkban egykor magas szinten álló történettudomány (és Iványi István) teljes megcsúfolását jelenti. Itt már ezek szerint többről van szó, mint egyszerűen arról, hogy én nem értek egyet valakinek, valakiknek bizonyos közös problémákhoz való nyilvános hozzáállásával. Olyan problémákhoz, amelyek éppúgy nemcsak az én személyes ügyemet képezik, mint ahogyan nem személyes ügyük azoknak sem, akik az inkriminált írást megírták, vagy megjelentették. Elvben senkinek sem lenne szabad a múlt eseményeihez felelőtlenül hozzányúlania, a gyakorlatban pedig a romboló szándékú írásokat nem volna szabad közreadni.

Mi is van a szóban forgó írásban?

Röviden szólva: elképesztő dolgok.

Fantasztikus ferdítések, melléírások, egyebek. Mégpedig olyan mennyiségben, hogy csupán három oldalon ilyen eredményt elérni valóságos bravúr.

Ahogy most magam elé veszem a könyvet és újból fellapozom, látom, hogy a történelmi és más adatok legnagyobb részét újból fel kellene sorolni és egymás után, pontról pontra kiigazítani. Vagy talán még az sem lenne elég, mivel egészben véve sem üti meg a mértéket.

Véleményem és ítéltelem indoklásáráról az olvasó legjobban úgy győződhetne meg, ha maga olvasná el a kérdéses hat hasábnyi írást. Mégis, azok kedvéért, akik akármilyen oknál fogva ezt nem tehetik meg, az alábbiakban (idézőjelben) átnyújtok egypár »gyöngyszemet«, utána rögtön hozzáfűzve megjegyzésem is.

9. oldal:

»Szabadka környékén az első települések időszámításunk előtt 2000 körül keletkeztek.«

Az igazság az, hogy kb. 4000 évvel ezelőtt (vagyis i. e. 2000 körül) vége felé közeledett a rézkorszak. Az akkori úgynevezett »Badrogkeresztúri kultúra« hordozói nomád állattenyésztők voltak, akiknek egy temetőjét 20 évvel ezelőtt Noszán tárták fel. Jellemző, hogy ezeknek az embereknek lakóhelyeit nem tudjuk lokalizálni. Viszont éppen Noszán, illetve a Ludastó környékén több helyütt is vannak biztosan megállapított lakóhelyek az újabb kőkorszakból. Ezek azonban nem 4000, hanem 7000 évesek. Az adatnak bárki utánanézhethet a városi múzeum tavaly nyomtatott vezetőjében, vagy magán a kiállításon.

»Szabadkát 1391-ben Zobotka formában említik.«

Igaz, hogy 1391-ben, de nem Zobotka, hanem Zabotka néven. Aki nem hiszi, olvassa el Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* című műve I. kötetének 36. oldalán.

12. oldal:

»Mátyás király halálát követően heves harcok kezdődtek a két trónkövetelő, Szapolyai János és Ferdinánd között.«

Voltak trónkövetelők, de először nem Szapolyai és Ferdinánd, hanem Ulászló és Albert személyében. Mátyás halála után csak 36 évvel lett Szapolyai és Ferdinánd király. Addig azonban még két koronás király is uralkodott: II. Ulászló és II. Lajos.

»Mária Terézia halála után fia, II. József került a trónra, aki bevetheti a katonai abszolutizmust. Ennek a hatalomnak az élén „Ivan Bah” állt.«

Itt a szerző nyilvánvalóan keveri a fogalmakat és összetéveszti a »Kalapos király« hasonló szellemű, abszolutisztikus rendeleteit az 1849-es világsi fegyverletétel után bevezetett abszolutista rendszerrel, amelyet közkeletűen »Bach-korszaknak« szoktak nevezni (1850—1860). Ennek a korszaknak megszemélyesítője sem Ivan, hanem Alexander (Freiherr von) Bach belügyminiszter volt.

»A Bach-kormány ideje alatt kezdődik el a németek betelepítése és, a XVIII. században, az itteni lakosság elmagyarosítása. Ellenben a szerb és bunyevác nép hevesen ellenállt és így fegyveres összeütközésre került sor, amelyből a magyarok kerültek ki győztesen.« (Aláhúzta Sz. L.)

Hajmeresztően merész kitételek.

A tények szerint sohasem volt Bach-kormány és nem Bach alatt kezdődött el a németek telepítése, hanem korábban. Ami pedig azt az állítást illeti, hogy a XVIII. század folyamán már megindult volna az a folyamat, amit a szerző »pomadarizovanje ovdašnjeg živilja« kifejezéssel óhajt érzékeltetni, ismételten fel kell hívni a figyelmet, hogy bizonyos mértékben »tévedés« történt. A kiegyezés utáni magyar kormány politikai és nyílt nemzeti elnyomásra később, a XIX. század harmadik harmadában és a XX. század elején került sor. Az az állítás is, hogy az itteni magyar és a szláv lakosság között valaha is fegyveres összeütközés játszódott volna le, akármilyen okból kifolyólag is, tájékoztatásról tanúskodik.

»(1848-ban) a szláv lakosság a császárhoz csatlakozott és 1849-ben részt vett a nevezetes kaponyai ütközetben. Ezt a csatát a szerbek és a bunyevácok veszítették el.«

Ennek a montáznak sok mondanivalója van. Az olvasóra bízom, hogy kihámozza, én csak a tények rövid ismertetésére szorítkozom. Nem kell részletesebben bizonyítani, hogy Szabadkita támogatta Kossuthot és a szabadságharcot. A császáriak mellett álló, politikai és nemzeti érdekeiket védő ellenforradalmi szerb csapatok, Zombor elfoglalása után, Szabadkára akartak vonulni, de 1849. március 5-én Kaponyánál a szabadkaiak ellenállásába ütköztek és vereséget szenvedtek. Nincs ok a tények erőszakos szépíjtésére.

A város nevezetességeivel kapcsolatban is van egypár olyan adat, amelynek hitelességét bizonyíthatóan kétségbe lehet vonni. Ezek közül is csak néhányat említek.

13. oldal:

Az első gimnáziumot 1747-ben, a szerb templomot 1726-ban a színház épületét 1847-ben, a városházát pedig 1908-ban építették.

Az első grammatikális iskolát csakugyan 1747-ben indították meg, Iványi szavaival, a »városháza mellett egy alacsony, szűk s a célnak nem igen megfelelő házban...« (I. m. II. 465.). A szerb templom a XVIII. század húszas éveiben épült, de befejezésének pontos évét senki sem tudja. A színház építését 1853-ban fejezték be, a városházát pedig 1912-ben. Ezeket egész halom adattal lehet bizonyítani.

No és végezetül hadd említsem meg, hogy az írást egy páráját ritkító állítás zárja, amely szerint »Đuro Stipić egyike volt a berlini olimpia győztesének 1900-ban«.

Ez a mondat több szempontból is figyelmet érdemel.

Először: sohasem volt Szabadkának Đuro Stipić noví olimpikonja. Volt egy olimpiai győztes a távgyaloglásban, de azt Đuro Stantićnak (Sztantics Györgynek) hívták; a városi múzeumban meggyőző dokumen-

tum van erről. Másodszor: Stantić 1906-ban, Athénban, a soronkívüli olimpián lett győztes. Harmadszor: 1900-ban nem Berlinben volt az olimpia, hanem Párizsban!

*

Lehet, hogy a kiragadott pár példa meggyőzően beszél egy könyv, egy koncepció hibáiról, és — régi szabadjai szokás szerint — ennyiben is maradhatnánk. A jelenség azonban óhatatlanul előtérbe helyez néhány fontos kérdést.

Mindenekelőtt az jár eszemben, hogy milyen félelmetesen sok tenni-való van még hátra a város története részleteinek tisztázása terén. Ha nem edződünk volna már meg, akkor — látván, hogy milyen sok munka vár még ránk — kétségsbe kellene esnünk.

Évek óta átfogó monográfiáról ábrándozunk, de senki sem törődik a kutatómunka fejlesztésével. Szép terveink vannak, de senki sem kérdezi, milyen körülmények között folyik a kutatás a város leghivatottabb intézményeiben, a városi könyvtárban, a történelmi levéltárban, a városi múzeumban. Ahol egy alaposan megszervezett, összehangolt munka helyett kulácmunka folyik, ahol a sokoldalúan képzett, 3—4—5 nyelvet tudó emberek ahelyett, hogy kellően támogatott kutatási feladatokat végeznének, válogatnak, klasszifikálnak, apró szolgáltatásokat tesznek, leltároznak, gyakran piszmogó, időrabló, jelentéktelen munkákat kénytelenek végezni.

Ha valaki mégis kutatni kíván, az az ő privát ügye. Ha szorgalomból, ügybuzgóságból nagyobb szintézisek feladatát is magára vállalja, tessék, nem gátolja abban senki sem. Munkájának eredményeit azonban nem hajlandók kellőképpen jutalmazni.

Az említett feladatok megoldása szükségességének tudatában és a tapasztalható lemaradás pótlásának érdekében a városi múzeum már 1961-ben kezdeményezte egy szakfolyóirat, évkönyv rendszeres megjelenését. Javaslata azonban mindig süket fülekre talált, ellenállásba ütközött. Az eltelt tíz év alatt legalább rendezni lehetett volna a tudományos kutatók gyér sorait és esetleg más, elismert kutatókat is megnyerhettünk volna ügyünknek. Nem elhanyagolandó szempont az sem, hogy atiban az esetben a kutatások menetéről a szélesebb tudományos és társadalmi körök egyaránt állandóan tájékoztatva lettek volna.

A következő probléma.

Habár a kutatás ma még inkább ötletszerű és a pénzhány állandóan akadályozza kibontakozását, mégis lehetne kielégítő megoldásokat találni. Léteznek nagyobb munkaszervezetek és alapok, amelyek bizonyos hasznos feladatok elvégzéséért pénzbeli juttatásokban részesíthetnék az említett intézményeket. Jubileumi kiállítások, monográfiák, dokumentumgyűjtemények szakszerű összeállítását és kiadását ezek lennének hivatva elvégezni mindhárom fél (megbízó — megbízott — közönség) megalapozására. Nem újkeletű ez a gondolat sem. Ismeretes, hogy Palics szanalási alapjának még másfél évvel ezelőtt tettünk ilyen ajánlatot, és a villanytelep jubileumának megszervezésére is aspiráltunk. Hol, kiknél akadtak el a javaslatok? Milyen megokolással?

*

Folytatni lehetne tovább is, de feleslegesnek tartom, mert mindenképpen oda lyukadnánk ki, hogy az érintett területen sokkal szervezettebb és intenzívebb munkára van szükség. A fenti tanulságokból természetesen főleg következik annak az igazságnak újabb megerősítése, amely szerint jobb tudni, mintsem tévelyegni.

A múlt hibáit, bárki részéről történtek volna is, nem kell elhallgatni, de nem szabad őket kiélezve felhányni sem; inkább a megértés, a termékeny, őszinte megbecsülés irányába kell sorsunkat irányítani. Ezért nem szíves szemüvegre van szükségünk, hanem tényekre és logikára támaszkodó kutatók munkájára. Arra, amiben nem kell csalódnunk.